

**СИТУАЦІЙНІ ПРОБЛЕМИ
ПСИХОЛОГІЇ
В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ**

**Матеріали міської
науково-практичної конференції**

*До 80-річчя Криворізького державного
педагогічного університету
та 20-річчя кафедри психології КДПУ*

Міністерство освіти та науки України
Криворізький державний педагогічний університет
Кафедра загальної та вікової психології

Актуальні проблеми психології в закладах освіти

Матеріали міської науково-практичної конференції

До 80-річчя Криворізького державного
педагогічного університету та 20-річчя
кафедри психології КДПУ

Кривий Ріг
2010

УДК 159.9 + 159.922.7 + 37.015.3

Актуальні проблеми психології в закладах освіти :
A43 матеріали міської науково-практичної конференції : До 80-річчя
Криворізького державного педагогічного університету та 20-річчя
кафедри психології КДПУ. – Кривий Ріг : КДПУ, 2010. – 319 с.

У збірнику висвітлюються актуальні проблеми теоретичної та практичної психології, особливості їх виявлення у навчально-виховному процесі. Загальнопсихологічні, онтогенетичні, соціально-психологічні дослідження, консультативно-корекційні аспекти психологічного супроводу школярів і студентів у закладах освіти, представлені науковим колективом кафедри загальної та вікової психології КДПУ та інших ВНЗ, студентами та практичними психологами закладів освіти, свідчать про різноманітність науково-практичних інтересів психологічної спільноти м. Кривого Рогу.

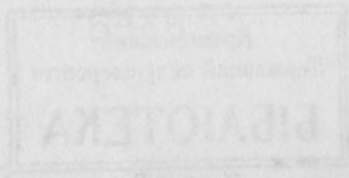
Матеріали конференції адресовані як фахівцям, так і тим, хто цікавиться сучасним станом психологічної науки.

Рецензенти:

Гергель Є.Л. кандидат психологічних наук, доцент.

Чумак В.І. кандидат психологічних наук, доцент.

Ухвалено до друку на засіданні кафедри загальної та вікової психології (протокол № 9 від 24.02.2010 р.).

Кафедра загальної та вікової психології

Літопис кафедри

Як самостійний підрозділ кафедра психології існує з вересня 1989 року після того, як вона виокремилась із складу кафедри педагогіки. Першим завідувачем кафедри була відмінник народної освіти УРСР, кандидат психологічних наук, доцент Ткачова Л. Ф. У складі кафедри з

моменту її існування працювали кандидати психологічних наук Воронін А. І., Устименко С. Ф., Разборова Л. І., Подставкіна А. Ф. та кандидат педагогічних наук Тадіян С. В., Сичова Є. Я. На посаді асистентів працювали Тихонова З. О., Ткаченко О. А., Несторенко Г. П., Котляревський Г. М., Даніліна А. Г., Шаповал І. М., Шестопа-

лова О. П., Маліцька Л. Б., Даценко О. А., Вишневецька В. М., Удовенко М. В., Ткаченко В. П., Кушнір А. О.

За час існування кафедри в її кадровому складі відбулися значні зміни: захистили кандидатські дисертації з психології Шестопалова О. П., Шаповал І. М., Удовенко М. В., Котляревський Г. М., стала кандидатом педагогічних наук Маліцька Л. Б., яка в 2004 році закінчила докторантуру.

З 1995 року по 2005 рік кафедру очолювала відмінник освіти України кандидат психологічних наук, доцент Устименко С. Ф. За цей час відбулися певні зміни у складі кафедри. У 1996 р. в зв'язку з реструктуризацією кафедри педмайстерності доценти Григор'єва В. А., Максименко І. Г. та по закінченні докторантури Гапоненко Л. О. ввійшли до складу кафедр і утворили секцію викладачів курсу основ педагогічної майстерності.

За цей час на кафедру прийшли ст. викладач кандидат психологічних наук Токарева Н. М., асистенти Шамне А. В., Гергель Є. Л., Макаренко Н. М., Шило О. С., Кушніренко І. Б., Камлик О. М., Щур О. В., Моїсеєнко К. М., Халік О. О., Пилипенко К. В., які активно займаються науковою та науково-методичною роботою.

Протягом існування кафедри відбулись значні зміни як у кількісному так і в якісному складі кафедри. Якщо на початку її виникнення працювало 6 кандидатів наук і 3 асистенти, то у 2000 році працювало 10 кандидатів наук, 3 асистенти.

З березня 2005 року кафедру очолює кандидат психологічних наук, доцент Токарева Н. М. За цей час захистили кандидатські дисертації асистенти Шамне А. В., Мака-

ренко Н. М., Гергель Є. Л. Асистенти Даценко О. А. і Ткаченко О. А. працюють над завершенням кандидатського дослідження, асистент Шило О. С., Кушніренко І. Б., Камлик О. М., Щур О. В., Халік О. О. навчаються в аспірантурі при кафедрі психології Київського Державного педагогічного університету ім. Драгоманова.

На кафедрі працює 2 відмінника освіти України: доцент Воронін А. І., Устименко С. Ф. Доценти Устименко С. Ф. та Токарева Н. М. нагороджені грамотами Міністерства освіти за плідну працю. На кафедрі працює 12 викладачів, з них 7 кандидатів наук, 5 доцентів і 5 асистентів.

Колектив кафедри приділяє увагу науково-методичному забезпеченню навчального процесу: викладачі наполегливо працюють над підвищенням теоретичного і методичного рівня своїх лекційних і практичних занять, готують методичні рекомендації для студентів, розробляють робочі програми з основних дисциплін, що вивчаються за кредитно-модульною системою.

На кафедрі в різні роки розроблені тексти лекцій з усіх дисциплін і робочі програми, методичні рекомендації. Найбільш відомими є рекомендації щодо впровадження активних методів у вивченні курсу загальної та вікової психології, хрестоматія з вікової та педагогічної психології, методичні рекомендації щодо підготовки до державного іспиту на рівень бакалавра та спеціаліста, які розробляв цілий колектив авторів, модулі з курсу загальної психології з таких тем як "Діяльність", "Емоції", "Воля", "Характер" /автор доцент Токарева Н. М./, навчальний посібник з курсу "Етика і психологія сімейного життя" /автор доцент Пінська О. Л./, методичний посібник до вивчення курсу "Вікова психологія" /автор доценти Токарева Н. М. і Шамне А. В./, навчально-методичний посібник "Науково-дослідні роботи із психології: вимоги до структури та змісту" /Токарева Н. М., Халік О. О./

З 1999 року колектив кафедри розпочав підготовку практичних психологів для закладів освіти при факультеті української філології та факультеті іноземних мов на стаціонарному та заочному відділенні і в 2004 році здійснив перший випуск психологів, які показали на державному іспиті якість знань від 75% на заочному відділенні, до 94% на стаціонарі. В 2004 р. кафедра вперше здійснила перепідготовку шкільних психологів, яких готувала до роботи в закладах освіти ще в 80-90 роки на чотирьохмісячних курсах. Саме завдяки цим курсам 5 випускників психологів забезпечили потреби міста у практичних психологах, які пішли працювати в заклади освіти.

Протягом 15 років колектив кафедри виконував науково-дослідну роботу, працюючи над темами "Психологічні основи формування рефлексії особистості у процесі навчання", "Креативність особистості: діагностика, дослідження, розвиток", "Психологічна детермінація творчої діяльності учнів та студентів". За результатами дослідження видано

монографію “Психологічна детермінація креативної поведінки” та методичний посібник “Психологічні основи розвитку креативності особистості в умовах педагогічної інноватики”.

З 2008 року колектив кафедри працює над темою “Психологічні особливості психічного розвитку особистості в умовах системних змін у суспільстві”.

За час існування кафедрою було підготовлено 3 монографії, опубліковано більше 10 методичних рекомендацій, більше 400 статей, близько 150 тез, проведена міська науково-практична конференція “Психолого-педагогічні основи розвитку творчої особистості” за матеріалами якої надруковано збірку наукових праць /9,5 д.а./ За два роки роботи над темою дослідження викладачами кафедри опубліковано більше 70 статей, в тому числі у фахових виданнях.

Щороку викладачі кафедри виступали з доповідями на міжнародних науково-практичних конференціях в м. Київ, м. Харків, м. Одеса, м. Тула, м. Кривий Ріг, м. Ялта тощо.

Кафедра підтримувала зв'язки з науковими центрами, на базі яких велась підготовка висококваліфікованих спеціалістів: НДП ім. Г. С. Костюка в м. Київ, Харківський педагогічний університет, Київський державний педагогічний університет ім. М. І. Драгоманова.

За результатами наукової роботи доцент Ткачова Л. Ф. занесена до довідника “Хто є хто?” і нагороджена срібною медаллю Оксфордського університету. Найбільш плідно науково-дослідною роботою протягом існування кафедри займалися доценти Воронін А. І., Ткачова Л. Ф., Токарева Н. М., Устименко С. Ф., Маліцька Л. Б., Шамне А. В., Даценко О. А., Гергель Е. Л.

Колектив кафедри постійно здійснює керівництво науково-дослідною роботою студентів, яка проводиться в проблемних наукових групах, через підготовку курсових, кваліфікаційних робіт та шляхом участі студентів в наукових конференціях різного рівня.

Значну роботу колектив кафедри проводить по зв'язку зі школами міста. Участь в експертній раді міського конкурсу “Психолог року” в 2004 р. прийняли доц. Токарева Н. М. і Устименко С. Ф. ас. Неговора І. М. стала переможцем. Щороку викладачами кафедри проводяться психологічні семінари у школах № 65, № 24, № 91, № 68, читаються лекції для педагогічних колективів, викладачі кафедри виступають на семінарах директорів та завучів шкіл, беруть постійну участь в роботі інституту післядипломної освіти, курсах перепідготовки вчителів міста.

Викладачі кафедри Устименко С. Ф., Гергель Е. Л., Токарева Н. М., Маліцька Л. Б., Тихонова З. О. працювали в різні роки на посадах практичних психологів в школах міста. Викладачі Устименко С. Ф., Шамне А. В., Щур О. В., Токарева Н. М. читали спецкурси для учнів Довгинцівської педагогічної гімназії та Центрально-Міського ліцею.

На кафедрі психології працює науково-методичний семінар, яким багато років керує доцент Воронін А. І., людина сумлінна і відповідальна. Цей семінар дає змогу викладачам вдосконалювати свої теоретичні знання, підвищувати свій методичний рівень.

За час існування кафедри викладачі кафедри підвищували свій теоретичний і методичний рівень шляхом стажування та через курси підвищення кваліфікації, Доценти Ткачова Л. Ф., Максименко І. Г., Устименко С. Ф., Воронін А. І. підвищували свій теоретичний рівень в інституті перепідготовки педагогічних кадрів АПН СРСР в м. Москва, ас. Шестопалова О. П. і Тихонова З. О. через річне стажування в Московському державному університеті, доц. Устименко С. Ф. в інституті перепідготовки педагогічних кадрів АПН України, доц. Григор'єва В. А. і Воронін А. І. пройшли стажування в КЕІ КНЕУ.

Викладачі кафедри проводять весь час виховну роботу серед студентської молоді. Протягом 2-х років при фізико-математичному факультеті існував дискусійний клуб "Інсайт" було створено кафедрою для роботи в гуртожитках клуб "Молодого професіонала", проводяться дні кафедри на факультеті. Виховна робота, що проводиться викладачами, здійснювалась в таких основних напрямках як формування професійно-педагогічної спрямованості студентів і пропаганда здорового способу життя.

У розпорядженні кафедри два кабінету: кабінет психології та кабінет педмайстерності, які є центрами методичної роботи кафедри. Вони переоформлені, містять методичні матеріали на допомогу студенту-практиканту, студентам II – IV курсів щодо вивчення психологічних дисциплін. Читку і злагоджену роботу кабінетів, а також зберігання їх у належному стані забезпечує ст. лаборант кафедри Герасимова В. В., яка з усією відповідальністю ставиться до своїх обов'язків.

В колективі створено сприятливий для роботи психологічний клімат, панує доброзичлива атмосфера взаємовиручки і підтримки викладачами один одного, що породжує позитивний емоційний настрій і сумлінне ставлення викладачів до своєї праці.

Зміст

Розділ I. Загальнопсихологічні проблеми психічного розвитку особистості

Устименко С. Ф. Інтегральність-диференційованість як характеристики когнітивного стилю студентської молоді	11
Даценко О.А. Теоретичний аналіз самоорганізуючих дій особистості.....	19
Шило О.С. Дослідження впливу рівня впевненості у собі на прояв креативності майбутніх вчителів.....	28
Бузько Н. Вплив тривожності на мотивацію досягнення успіху	36
Комісарова К. Діагностика рівня інтелекту шляхом використання проєктивних методик.....	42

Розділ II. Онтогенетичний аспект проблеми психічного розвитку особистості

Воронін А.І. Якісні зміни деяких когнітивних умінь у студентській роки.....	47
Шамне А. В. Психосоціальні аспекти розвитку особистості та особистісних переживань при фрустрації соціальних потреб у дітей шкільного віку	54
Пилипенко К.В. Стан розвитку та динаміка емоційної стійкості студентів – майбутніх практичних психологів в системі вч.	65
Даценко О.А., Максимова Н. Психологічні особливості структурної організації самовідношення в підлітковому віці	72
Борисюк І.Ю., Кривенок І.В., Попель М.В. Динаміка проявів креативності в онтогенезі.....	80
Рябікова Ю. В. Психологічний аналіз мотивації навчальної діяльності	85
Кобильник Я. Психологічні особливості мотиваційної сфери Інтернет-залежних підлітків.....	92
Ющенко Ю. Вплив карантину на виникнення депресивного стану серед підлітків.....	96
Кобець Д. О. Психологічний аналіз допінг-поведінки у підлітковому віці	100
Рум'янцева А. В. Розвиток іншомовної мовленнєвої компетенції у студентському віці	105
Шарова А. В. Роль дидактичних ігор у розвитку творчих здібностей молодших школярів	112
Рибалко К. О. Психологічний аналіз адаптації вчителя до здійснення педагогічної діяльності	119
Крючкова В. Проблема формування ціннісної сфери юнака	125

Фоміна К. Дослідження рівня емпатії у студентів психологічного профілю навчання	133
Калюга О. Ю. Гендерні особливості спілкування в юнацькому віці.....	136

Розділ III. Соціально-психологічні проблеми становлення особистості в умовах сучасної розвитку суспільства

Токарева Н. М. Психологічна детермінація особистісного становлення суб'єкта у змінних умовах буття.....	142
Жураковська І.О. Вплив засобів масової інформації на рівень сутєвності у підлітків	150
Зушенська Ю.А. Психологічні феномени маніпулятивної взаємодії.....	156
Прахова С.А., Шумейко А.І. Поняття “фрустрація”: сутність, структура та особливості трактування у психологічних дослідженнях	163
Федосеев С.Є. Особливості домінуючої стратегії психологічного захисту підлітків у шкільних конфліктах при міжособистісній взаємодії	168
Гонтар Д.А. Проблема соціальних стереотипів у вітчизняній та зарубіжній психології	176
Корупятник І.В. Особливості типів допінг-поведінки старшокласників у залежності від стилю міжособистісних взаємин	179

Розділ IV. Актуальні питання психокорекції та психологічної допомоги

Ткаченко О. А., Кічула Є. І. Дослідження особливостей розуміння та інтерпретації невербальної поведінки в контексті підготовки до педагогічного спілкування	185
Халік О.О. Динаміка змін в характеристиках тривожності практичних психологів-початківців з різними типами освіти	195
Ткаченко О.А. Теоретико-практичне обґрунтування засобів діагностики готовності студентів-психологів до розуміння психологічної ситуації клієнта (міжособистісний аспект)	202
Жук А.І. Зниження рівня професійного вигорання практичних психологів шляхом психопрофілактики та особистісної психокорекції.....	210
Мітченко К.В. Зниження тривожності батьків дітей раннього віку за допомогою проведення психологічних консультацій.....	216
Безцінна К. Шляхи подолання стану психічного напруження напередодні зовнішнього незалежного тестування (іспиту з англійської мови).....	220
Фіщіна Г.О. Психодрама як засіб творчого вираження емоції.....	225

Розділ V. Особливості психологічного та соціально-педагогічного супроводу навчально-виховного процесу у закладах освіти

Макаренко Н.М. Активізація пізнавально-дослідницької активності студентів факультету іноземних мов при вивченні курсу психології за допомогою інтерактивних методів навчання.....	232
Малицкая Л.Б. Адаптація способів преподавання к психотипам учащихся	236
Гинская О.Л. Эмоциональный аспект профессиональной деятельности учителя.....	247
Ткаченко О.А., Дюбанова Є.В. Хореографічна діяльність як засіб актуалізації діалогічності особистості в спілкуванні	251
Мохначева О.В., Максимова Н. Особенности художественного психологизма и пути его реализации в новелле Генри Джеймса «Дези Миллер»	262
Максименко І.Г. Підготовка майбутніх інженерів-педагогів до комунікативної діяльності.....	270
Шаповал І. М., Прудська О. В. Психологічні умови забезпечення адаптації студентів-першокурсників до системи навчання у виз	274
Шепеленко Т.Л. Емоційна саморегуляція як детермінанта гуманізації відносин в системі “викладач-студент”	280
Косенчук О. Г. Система просвітницько-профілактичної роботи у Кривому Розі.....	284
Чёрная О.Д. Профилактика эмоционального выгорания педагогов.....	288
Чаплинська Л. М. Соціально-психологічний супровід учнів молодшого шкільного віку із ЗПР	293
Третяченко О. В. Психологічний супровід профільного навчання в гімназії.....	298
Снеткова І. М. З досвіду роботи щодо розвитку навичок конструктивного спілкування у підлітків засобами тренінгових занять	304
Сметана О. А. Інноваційні стратегії психокорекційної роботи з дітьми, які мають затримку психічного розвитку.....	315

Розділ I. Загальнопсихологічні проблеми психічного розвитку особистості

Устименко Світлана Федорівна
канд. психол. наук, доцент КДПУ

Інтегральність-диференційованість як характеристики когнітивного стилю студентської молоді

В сучасних психологічних дослідженнях когнітивний стиль визначається з різних теоретичних позицій: психоаналітичних (Дж.Клейн, Р.Гарднер, Г.Шлезінгер та ін.), гештальтпсихологічних (Г.Уіткін), когнітивістських (Д.Хант, Х.Шродер, Дж.Келлі) [10].

З психоаналітичних позицій відмінності в пізнавальній діяльності являють собою «викривлене» відображення реальності, оскільки пізнавальні процеси випробують на собі вплив афективно-потребових станів особистості.

В межах такого підходу Р.Гарднером, Ф.Хольцманом, Г.Шлезінгером, Г.Клейном (1959) розроблялась теорія когнітивних контролей, які, на думку дослідників, стають посередниками між афективними станами і зовнішніми впливами. Когнітивні контролі розглядались як своєрідні способи сприйняття, категоризації та інтерпретації інформації. Видами когнітивних контролей, з точки зору цієї теорії, є: діапазон еквівалентності, широта категорії, ригідність-гнучкість, толерантність до нереалістичного досвіду, згладжування-загострення [10].

Когнітивістські теорії також звертали увагу на індивідуальні відмінності сприйняття, розуміння і інтерпретації того, що відбувається, тільки в якості посередників вони розглядали «поняття» як деяку категоріальну схему, конструкт з позиції якого сприймається, оцінюється і трансформується зовнішнє враження. Окремі поняття утворюють індивідуальну систему, рівневність структури якої визначається співвідношенням процесів диференціації і інтеграції, що реалізується в абстрактних чи конкретних способах концептуалізації сприйнятого. При цьому абстрактність пов'язувала з високим рівнем розвитку цих двох процесів, а конкретність з низьким рівнем.

В теорії особистісних конструктів Дж.Келлі, людина сприймає і інтерпретує дійсність на основі суб'єктивного досвіду, який презентований в свідомості у вигляді системи конструктів, що являють собою біполярну суб'єктивну вимірну шкалу, якою і послуговується індивід в своїй оцінці того, що сприймається (Дж.Келлі, 1955).

В межах гештальтпсихологічного підходу найбільш відомою є теорія диференціації Г.Уіткіна, яка розроблена з позиції теорії поля. Диференціація в цій теорії розглядається як один з показників психічного розвитку індивіда. Ця інтелектуальна здібність виявляється в особливостях

інтерпретації того, що відбувається, в рівні диференціації і інтеграції понять. Уїткін показником диференціації вважав «структуруючу здатність сприйняття» (Уїткін, 1974).

В вітчизняній психологічній науці проблемі вивчення когнітивного стилю присвячені праці М.О.Холодної, Л.М.Собчик, А.К.Білоусової, І.П.Шкуратової, Є.Л.Григоренко, Г.А.Берулава, І.Н.Козлової, М.С.Егорової та ін., які намагалися зясувати природу когнітивного стилю, його основні характеристики та вплив на продуктивність діяльності, встановити зв'язок між когнітивним стилем і особливостями навчальної діяльності.

Слід зазначити, що не дивлячись на значну кількість публікацій з цієї теми, посьогодні в психологічній науці не існує однозначного підходу до визначення когнітивного стилю, розуміння якого зводиться то до особливостей пізнавальної діяльності, пов'язаної з рівнем розвитку і особливостями пізнавальних процесів, насамперед мислення, то до характеристик індивідуального стилю діяльності взагалі, то пов'язується з індивідуальними особливостями функціонування центральної нервової системи.

Більшість психологів розглядають когнітивний стиль в контексті пізнавальної діяльності, способів сприйняття, аналізу отриманої інформації, її категоризації тощо. В працях дослідників даної проблеми наголошується на тому, що когнітивний стиль являє собою сукупність формально-динамічних характеристик інтелектуальної діяльності, які не мають прямого відношення до її результату. З цих позицій когнітивний стиль ототожнюється з засобами мислительної діяльності. На думку А.К.Білоусової стильові характеристики виявляються в особливостях систематизації інформації, тобто характерних для індивіда сполучення «функції генерації, селекції смислопередачі і реалізації», які виявляються у динаміці і спрямованості мислительної діяльності [2]

Найбільш детально проаналізовані характеристики когнітивних стилів М.О.Холодною в її численних публікаціях з цієї проблеми. Співставляючи когнітивні стилі з інтелектуальними здібностями, які вимірюються за допомогою тестів, вона дійшла висновку, що це різні здібності, що когнітивні стилі являють собою «своєрідність ментальних репрезентацій» оточуючого і виявляються в тому, «як організується ментальний образ ситуації у різних людей» [10].

На даний момент не існує в психології не тільки єдиного підходу до визначення когнітивного стилю, а і єдиної типології стилів, хоча є певні спроби створити її. Різні психологи виділяють різні стильові характеристики серед яких можна виділити наступні:

- Полenezалежність-полезалежність (Уїткін);
- Імпульсивність-рефлексивність (Дж.Каган);
- Жорсткий-гнучкий контроль;

- Вузкий-широкий діапазон еквівалентності;
- Широта категорій;
- Абстрактність-конкретність (Гарднер, Хольцман, Клейн);
- Когнітивна простота-складність (Келлі);
- Толерантність до нереалістичного досвіду;
- Згладжування-загострення (Гарднер, Хольцман, Клейн);
- Інтегральність-диференційованість (Берулава);
- Візуальність-невізуальність (Собчик, Голубева);
- Аналітичність-синтетичність, інтуїтивність (Колга, Шкуратова);
- Тривожність-агресивність (Собчик);
- Раціональність-іраціональність (Алексеев, Громова);
- Ригідність-лабільність;
- Сенситивність-спонтанність;
- Конформність-неконформність;
- Компромісність-конфліктність (Собчик);
- Ієрархічність-анархічність;
- Консервативність-прогресивність (Стернберг);
- Дівергентність-конвергентність (Гілфорд);
- Образність-вербальність;
- Серійність-цілісність;
- Інтернальність-екстернальність (Собчик)[10].

Крім перерахованих є ще чимало виділених іншими авторами стилевих характеристик когнітивної діяльності.

В дослідженнях російського психолога Г.Берулава в основу типології когнітивних стилів покладено особливості індивідуального розуміння, що характеризується трьома параметрами:

- Узагальненість «образу світу»;
- Його емоційною насиченістю;
- Активністю як властивістю «образу світу».

Сполучення цих параметрів утворюють інтегральний за характером когнітивний стиль. Фактично цей автор виділяє когнітивні стилі за ступенем інтегративності-диференційованості сприйняття і розуміння світу.

Відповідно до цих показників вона виділяє такі різновиди інтегрального стилю як:

- Інтегрально-теоретичний; диференційно-теоретичний;
- Інтегрально-діяльнісний; диференційно-діяльнісний;
- Інтегрально-емоційний; диференційно-емоційний;

Когнітивний стиль «диференційно-інтегральний» характеризується двома протилежними полюсами: здатністю сприймати світ цілісним, єдиним характеризується інтегративний стиль, пов'язаний з високим рівнем абстрактності мислення. На протилежному полюсі –

диференційованість, яка характеризується фрагментарним сприйняттям дійсності, що опосередковується конкретним мисленням.

Отже, таке розмаїття підходів до характеристики особливостей когнітивного стилю є свідченням складності самого предмету дослідження і підвищеного інтересу науковців до даної проблеми.

Психологами висловлена думка, що когнітивний стиль як стійка когнітивна стратегія складається в молодшому шкільному віці. Можливо в цьому віці починають складатися певні способи інтерпретації сприйнятого, але, на нашу думку, прояви когнітивного стилю більшою мірою пов'язані з підлітковим і юнацьким віком, оскільки в ці вікові періоди відбуваються суттєві зміни в когнітивній сфері особистості. Так, підлітки стають здатними до формального мислення, можуть висувати припущення, засновані на сприйнятті об'єктів і виділенні їх істотних ознак.

В юнацькому віці всі пізнавальні процеси інтелектуалізуються, набувають характеру цілеспрямованих і скерованих функцій. Найсуттєвіші зміни відбуваються в мисленні юнаків. Їх характеризує високий рівень абстрактності і узагальненості мислення, воно набуває гіпотетико-дедуктивного, теоретичного характеру завдяки переходу мислительних операцій з конкретного до формального рівня. Гіпотетичність мислення стає основою засвоєння наукових теорій. Мислення юнаків набуває також рефлексивного, інтроспективного характеру.

Необхідність засвоювати теоретичний матеріал, прагнення у всьому розібратися самостійно, створити власне враження від сприйнятого, висловити свою позицію спонукають юнаків до формування індивідуального стилю розумової діяльності. Згідно Є.А.Клімова, він являє собою індивідуально-своєрідну систему засобів діяльності. В пізнавальній діяльності він виступає в якості стилю мислення, тобто стійкої системи способів сприйняття, переробки, інтерпретації та використання отриманої інформації. Індивідуальний стиль розумової діяльності формується як механізм пристосування особливостей нервової системи до умов діяльності. За даними дослідників В.П.Лисенкової, В.І.Сергеевої та ін. пік розумового розвитку припадає на 19 років, тобто на період пізньої юності або молодості. В цей час провідною діяльністю є професійно-учбова, яка пред'являє високі вимоги до уміння самостійно регулювати та здійснювати інтелектуальну діяльність, в зв'язку з чим її успіх, як свідчать експериментальні дані, значною мірою пов'язаний з особливостями когнітивного стилю.

З метою виявлення особливостей когнітивного стилю застосовувався тест «ДІ», який належить до категорії проєктивних методик. Як відомо, проєктивні методики містять неструктуровані завдання, що допускають різноманітне трактування ситуацій. За характером завдань даний тест належить до інтерпретативних методик, які передбачають тлумачення

певної ситуації. Тест «ДІ» містить 15 фрагментів картин, які випробувані мають структурувати в певний образ за рахунок суб'єктивного відбору.

Оцінювання результатів здійснювалось таким чином: якщо випробуваний від 100% до 70% (не менше 11 разів із 15) випадків визначав картинку як цілісну, створюючи узагальнений образ, то діагностувався інтегральний стиль мислення. Якщо ж за аналогічних показників респондент структурував ситуацію за допомогою декількох фрагментів, а використані для оцінки ситуації мали конкретний характер, то діагностувалась диференційованість як стильова характеристика. Крім того, в рамках інтегрального стилю виділяються дві стратегії-теоретична та діяльнісна, що відрізняються рівнем узагальненості сприйманих ситуацій. Інтегрально-теоретична стратегія діагностується в тому разі, якщо ситуація оцінюється за допомогою одного абстрактного поняття, а інтегрально-діяльнісна стратегія характеризується цілісним образом, що розглядається в дії. В межах диференційного стилю в свою чергу виділяються три стратегії - теоретична, діяльнісна, емоційна. Перша стратегія діагностується в тому разі, якщо ситуація оцінюється статичними характеристиками і диференціюється кількома об'єктами. Друга стратегія характеризується створенням динамічних образів, в яких також підкреслюється дія. Диференційно-емоційний стиль діагностується за умови, що ситуації інтерпретуються емоційно.

В експериментальному дослідженні прийняли участь 120 студентів II-III курсів фізико-математичного факультету, факультету української філології з додатковою спеціальністю «практична психологія» та педагогічного факультету за спеціальністю «практична психологія» і спеціальністю «дошкільне виховання». Результати дослідження представлені в таблиці 1.

Таблиця 1.

Відсоткове співвідношення когнітивних стратегій

ФТ	І/Т		Д/ДТ		Д/ДД	
	кількість	%	кількість	%	кількість	%
ПП	3	15	10	80	1	5
УПФ	2	6,7	20	66,7	8	26,6
ФМ	11	22,9	30	62,5	7	14,6
ДВА	1	6,7	9	60	5	33,3
Загал.	17	15,1	75	64,4	21	18,5

Оскільки в семи відповідях перевага певного стилю не виявлена, вони не включались в аналіз даних.

І/Т-перевага інтегрального та інтегрально-теоретичного стилю;

Д/ДТ-диференційно-теоретичний стиль;

Д/ДД-диференційно-діяльнісний стиль.

Як свідчать дані таблиці, переважна більшість студентів незалежно від фахової спрямованості характеризуються перевагою диференційно-

теоретичного стилю. В наведеній таблиці представлені в загальному вигляді дані, отримані в ході дослідження, які дають уявлення про основні тенденції у розвитку когнітивного стилю майбутніх педагогів та психологів. Отримані результати можна проілюструвати наступними прикладами. Відповіді в межах інтегрально теоретичного рівня були такими: «Лабіринт», «Нагромадження», «Китайська кухня», «Профіль абстракції», «Перехід до живого», «Незакінченість». Прикладом відповідей, що інтерпретуються як диференційно-теоретичний стиль можуть бути такі: «Дитина на пішохідному переході», «Парк та дерева без листя», «Дерева в засніженому лісі» тощо. Прикладом відповідей з перевагою диференційно-діяльнісного стилю можна вважати відповіді наступного типу: «Замок, на балконі якого стоїть чоловік, а другий лізе вгору по сходинок» або «Роботи, які ходять на даху». Що стосується диференційно-емоційного стилю, то його можна проілюструвати відповідями такого типу: «Вежі та будинки 11 вересня 2001р.», «Страхітливий ліс», «Чудовий двір з мостиком через річку». Не виявилось жодного студента, у якого можна було б діагностувати перевагу саме цього стилю.

Згідно з методикою перевага певного стилю діагностується лише за умови належності до нього не менше 11 відповідей. В таблиці 2 наведені уточнені загальні дані відповідно до цієї вимоги.

Таблиця 2.

Основні когнітивні стратегії

Ф / Т	ІІТ		Д/ДТ		Д/ДД	
	кількість	%	кількість	%	кількість	%
ПП	2	10,5	10	52,6	-	-
УПФ	1	3,6	22	73,3	-	-
ФМ	4	12,9	27	27,1	-	-
ДВА	-	-	15	100	-	-
Загальн.	7	6,2	74	65,5	-	-

В таблиці наведені дані з перевагою відповідей певних стильових характеристик по відношенню до загальної кількості відповідей, наданих студентами певного факультету. З таблиці видно, що загальна тенденція, пов'язана з перевагою диференційного стилю над інтегральним зберігається і при детальнішому аналізі, тобто, лише 6,2% студентів від загальної вибірки можна віднести до інтегрального стилю, 65,54% студентів є представниками диференційно-теоретичного когнітивного стилю; решта студентів, а саме 28,3% не мають яскраво вираженої переваги в стильових характеристиках, оскільки їх показники є нижчими за 11, що не дозволяє діагностувати у них перевагу одного із когнітивних стилів.

Якщо співставити показники стильових характеристик між факультетами, то суттєвих відмінностей в перевазі когнітивних стилів не простежується. В той же час у студентів фізико-математичного факультету і студентів педагогічного факультету спеціальності «практична психологія» більшою мірою представлений інтегральний стиль, ніж у студентів факультету української філології та педагогічного факультету спеціальності «дошкільне виховання», оскільки перші два разом складають 23,4% ,а два другі – лише 3,6%. Інтегральний стиль у студентів спеціальності «дошкільне виховання» взагалі не діагностується.

У жодного із опитаних студентів не діагностується також перевага інтегрально-діяльнісного стилю та диференційно-емоційного.

При аналізі змістовних характеристик відповідей студентів простежується певна закономірність, а саме, відчувається вплив фаху на створення диференційованих чи цілісних образів побаченого. Так, у відповідях студентів-психологів часто зустрічаються образи, які мають психологічний підтекст - «Глибинний ліс», «Самотність в лісі», «Становлення особистості», «Подолання невдач», «Плинність життя» тощо. Студенти фізико-математичного факультету при структуруванні деталей картинок у цілісні образи спираються на інші поняття і дають такі відповіді: «Будинок, де не діють закони гравітації», «Лабіринти та промислові двигуни», «Спосіб добування електрики через воду», «Анти перший закон термодинаміки», «Модель фабрики або заводу»(студенти-фізики); «Геометричні лінії», «Лінії паралельні та форми дерев», «Одна і та ж частина двору в різних проєкціях»(студенти-математики). Відповіді студентів української філології з додатковою спеціальністю «практична психологія» є більш метафоричними, емоційно насиченими. Як приклад можна навести наступні відповіді - «Зруйновані сподівання», «Ностальгія», «Осіньне царство тіней», «Добро і зло», «Надбудова людської свідомості», «Незахищеність і розірваність у світі» тощо. Аналогічна закономірність простежується і у студентів спеціальності «дошкільне виховання», що виявляється у створених ними образах. Це твердження можна проілюструвати наступними прикладами – «Казка про Гулівера», «Клоуни», «Дитячий садок», «Матеріал для праці», «Казкові дерева».

Наведені приклади дозволяють зробити висновок про вплив соціокультурного досвіду на змістовні характеристики створених образів. Оскільки в дослідженні приймали участь одні і ті ж студенти фізико-математичного факультету і студенти факультету української філології масмо можливість співвіднести результати даного дослідження з результатами минулорічного, коли вивчалися такі характеристики когнітивного стилю як полenezалежність-полезалежність. Так, серед студентів ФМ факультету полenezалежних виявилось 10,9%, а з перевагою інтегрального стилю-12,9%; в той час як полenezалежних 87% а з перевагою диференційованого стилю теж 87%. Схожі результати демонструють і

студенти з додатковою спеціальністю «практична психологія»: полнезалежних серед них виявилося 3,7%, з перевагою інтегрального стилю -3,6%; полнезалежних відповідно -81,5% а з перевагою диференційного стилю -73,3% студентів. Різниця в останніх цифрах може бути пов'язана з тим фактом, що у решти студентів не виявилось переваги одного із стилів. Отже, є деякі підстави вважати, що інтегральний стиль більшою мірою співвідноситься з полнезалежністю, а диференційований з полнезалежністю як стильовими характеристиками когнітивного стилю.

Таким чином, проведене експериментальне дослідження дозволяє по-перше, виявити перевагу в досліджуваній виборці диференційного стилю над інтегральним(відповідно 65,5% і 6,2%); по-друге, перевагу диференційно-теоретичного стилю над диференційно-діяльним; по третє, відмінності у змістовних характеристиках створюваних образів між студентами різного фахового спрямування; по-четверте, виявити деякий зв'язок між такими характеристиками когнітивного стилю як полнезалежність-полнезалежність і диференційованість-інтегральність. Але для підтвердження зв'язку між цими стильовими характеристиками необхідно в подальшому додатково провести кореляційний аналіз.

Отримані в ході дослідження результати мають певне практичне значення, оскільки можуть бути використаними при організації навчального процесу, що полягатиме у виборі стратегії подачі матеріалу від загального до часткового, у теоретичному, формалізованому вигляді (для студентів з перевагою інтегрального стилю), або від часткового до загального, від конкретного до абстрактного(для студентів з перевагою диференційного стилю). Організація навчального процесу з урахуванням інтегрально-діяльним стилю передбачає включення студентів в активну пізнавальну діяльність, використання активних методів навчання, збагачення практичного досвіду шляхом виконання на заняттях різних видів діяльності. Диференційно-діяльним стиль передбачає системне відпрацювання конкретних ситуацій, прикладів з їх подальшим узагальненням, а диференційно-емоційний – подачу матеріалу зі стійкою емоційною насиченістю, використання образного матеріалу, сюжетного за формою.

Список використаних джерел:

1. Белоусова А.К. стиль мьшления: функциональный аспект/ Прикладная психология, 2002, №2, с.1-11.
2. Егорова М.С., Зырянова Н.М. влияние генотипа на соотношение показателей интеллекта и когнитивного стиля//генетика, 1997,№3, с.110-115.
3. Когнитивные стил. Тезисы начно-практического семинара/ Под ред.В.А.Колги, Таллинн, 1986, С.246.
4. Палей А.И. модальная структура эмоциональности и когнитивный стиль// Вопросы психологии, 1982, №1, с.118-126.

5. Русалов В.М., Паралис С.Э. темперамент и своеобразие когнитивной сферы личности// Психологический журнал, 1991, т.12, №5, с.118-122.
6. Стернберг Р., Григоренко Е. стили мышления в школе// Вестник Московского ун-та., серия 14. Психология, 1996, №2, с.34-42.
7. Фрумкин А.А. Психологический отбор в профессиональной и образовательной деятельности.- СПб, 2004, С.186.
8. Холодная М.А. Когнитивные стили как проявление своеобразия индивидуального интеллекта.- К.:УМК ВО, 1990, С.272.
9. Холодная М.А. Когнитивные стили как квадриполярное измерение// Психологический журнал, 2000, т.21, №4, с.46-56.
10. Холодная М.А. Психологический статус когнитивных стилей: предпочтения или другие способности// Психологический журнал, 1996, т.17, с.61-69.
11. Холодная М.А. Психология интеллекта.- СПб, 2000, С.

Даценко Оксана Анатоліївна,
викладач кафедри загальної та
вікової психології КДПУ

Теоретичний аналіз самоорганізуючих дій особистості

В умовах суспільних змін, соціально-економічних криз та суттєвого зниження рівня життя, все більш очевидною постає проблема самовизначення та самоорганізації особистості. В онтологічному аспекті категорія «самості» розуміється як самостійна побудова системи життєвих орієнтацій, визнання пріоритету активних, адекватних та відповідальних дій, які характеризують людину як суб'єкта організації власного життя.

В даному контексті найбільший інтерес представляє виявлення тих дій, які можна визначити як дії з організації життя. Виділення складу цих дій та вивчення їхньої психологічної специфіки дасть змогу говорити про організацію життя особистості як про специфічний вид діяльності, у психологічному аналізі якої можна спиратися на методологічні досягнення вітчизняної психології - діяльнісний підхід.

Аналіз психологічної літератури показує, що категорія сутнісного само покладання досліджується в контексті проблем життєвого шляху особистості (Б.Г. Ананьєв, Ш.Бюлер) життєздійснення та самореалізації (В.А. Роменець, Л.Н. Коган, С.Л. Рубінштейн), екзистенції в суб'єктном вимірі (С.Д. Максименко, Т.М. Титаренко, В.О. Татенко та ін.), смисложиттєвих орієнтацій, життєвих планів та програм (К.О. Абульханова – Славська, Л.В. Сохань, С.Ю. Степанов). Предмети та терміни наукового аналізу можуть бути різними, але їх внутрішній зміст експлікується як свідома, активно-перетворювальна позиція суб'єкта.